

Павло ПУНДІЙ

ВИДАТНИЙ МІКРОБІОЛОГ ТА ЕПІДЕМІОЛОГ

Данило Заболотний народився 28 грудня 1866 року в селі Чоботарці (нині Заболотне) на Вінниччині. Батько його походив з сім'ї кріпаків, мати була донькою сільського писаря із сусіднього села. З дитинства в майбутнього вченого виникло прагнення до читання художніх і природничо-історичних книжок. Після закінчення Ростовської прогімназії вступив до класичної Рішельєвської гімназії в Одесі, а далі — на природниче відділення фізико-математичного факультету Новоросійського (нині Одеського) університету. Але на четвертому курсі його було заарештовано за участь в одній зі студентських сходок, де висловлювався протест проти масового звільнення політично активних студентів. 1889 року реакційний студентський суд відрахував Данила Заболотного та кількох його товаришів з Університету. Його кинули до в'язниці, три місяці перебування в якій призвели до захворювання на поліартрит. На прохання родичів та прогресивно налаштованих професорів Університету, зокрема Іллі Мечникова, його звільнили, залишивши під наглядом поліції та позбавивши права на продовження навчання.

Утративши можливість провадити наукову діяльність в університетських лабораторіях, Заболотний знайшов роботу на заснованій незадовго до того Іллею Мечниковим бактеріологічній станції в Одесі. Саме там 1891 року він виконав свою першу самостійну роботу під назвою „Мікроби снігу“, за яку одержав ступінь магістра природничих наук.

Восени 1891 року Заболотний переїхав до Києва і вступив на третій курс медичного факультету Київського університету. Спеціалізувався у лабораторії Володимира Підвисоцького. Там продовжив розпочаті ще в Одесі дослідження, спрямовані на випробування протихолерної сироватки.

„Данило Заболотний спільно з І. Савченком під керівництвом Володимира Підвисоцького на собі провели дослід: здійснивши імунізацію проти холери, вони випили живу культуру холерного збудника. Контрольні морські свинки загинули протягом доби, а дослідники переконали світ у тому, що імунізація можлива. Але то не був бездумний геройський вчинок, то був сміливий експеримент, спрямований на якнайскоріший пошук

захисту від холери“ — розповідає праправнучка Данила Заболотного по брату, співробітниця Українського НДІ спирту і біотехнології продовольчих продуктів Мінагрополітики Галина Заболотна.

Закінчивши Київський університет, Данило Заболотний поїхав працювати лікарем-епідеміологом у Подільську губернію. Саме тоді в цьому регіоні поширилися холера і дизентерія. Заболотний вивчав умови виникнення та перебігу інфекційних захворювань, і саме завдяки йому епідемію холери на Поділлі вдалося подолати. 1896 року він повернувся до Києва — почав працювати на кафедрі загальної патології медичного факультету Київського університету.

Один із його студентів, майбутній видатний кардіолог Микола Стражеско (1876—1952) писав, що Заболотний був завжди скромно вдягнений, говорив тихо, але чітко, а ще, побачивши втому студентів на вечірніх практичних заняттях, несподівано розповідав їм якийсь анекдот або смішний епізод зі свого дитинства. Тому студенти ніколи не нудьгували на його лекціях.

Велике значення у становленні Заболотного як епідеміолога зі світовим ім'ям мала його участь у протиепідемічних експедиціях. Першою з них була експедиція до Індії, де 1896 року спалахнула чума. За три місяці роботи в Індії було одержано важливі результати з питань епідеміології чуми та засобів боротьби з нею. Прямо з Бомбея Заболотний їздив до Саудівської Аравії, щоб дослідити деякі аспекти чуми.

1898 року він знову поїхав у протичумну експедицію — цього разу до Монголії. Під час цієї поїздки український вчений-епідеміолог розробив гіпотезу про існування у природі осередків чуми, де зберігаються мікроби після того, як згасають епідемії. Ця гіпотеза знайшла підтвердження при повторних експедиціях у Монголію (1910—1911), коли було незаперечно доведено зв'язок між спалахами епідемій серед людей та її розповсюдженням серед диких гризунів, зокрема тарбаганів. При тому під час перебування у Монголії на вченого чигала смертельна небезпека. Розтинаючи загиблого тарбагана, він випадково вколов руку голкою шприца, наповненого гноем з чумного бубону. Гадаючи, що має померти від чуми, Заболотний почав писати листа своїм рідним. Проте, на щастя, протичумна сироватка, яку він собі ввів, спрацювала, і вчений не помер.

„Данило Заболотний першим почав говорити, що у виникненні та розповсюдженні чуми винні дикі гризуни, зокрема тарбагани. Потім в експедиціях (виловлювання хворих тварин і тисячі розтинів гризунів) він підтвердив природну осередковість чуми, — розповідає Галина Заболотна. — Чи було це небезпечно? Безперечно. Але ж безпеки на війні, особливо на війні з епідеміями, не буває. Там усе небезпечно. Данило Кирилович і сам хворів, і багатьох інших лікарів-епідеміологів не оминило це лихо. Проте вони мали за мету побороти такі страшні морові хвороби,

як чума, холера, дифтерія, тиф, що забирали людські життя значно більшою мірою, ніж світові війни“.

Важливим результатом боротьби Заболотного з епідемією чуми стали його фундаментальні праці: „Чума: епідеміологія, патогенез та профілактика“, „Дослідження чуми“, „Легенева чума в Маньчжурії (1910—1911)“ та інші. Лекції Заболотного у двох частинах під назвою „Основи загальної мікробіології“ стали першим українським посібником з цієї дисципліни. А ще за боротьбу з інфекційними хворобами Данила Заболотного нагородили французьким орденом Почесного легіону і медалями Інституту Пастера в Парижі.

Тривалий час Заболотний працював у Санкт-Петербурзі. 1918 року керував боротьбою з холерою у Петрограді, 1920 року — з висипним тифом. Він простежив перебіг сифілісу, а також опрацював актуальні проблеми газової гангрени, дифтерії, черевного і висипного тифу, дизентерії, малярії тощо.

Працюючи тривалі роки за кордоном, Данило Заболотний завжди хотів повернутися в Україну. 1928 року був обраний президентом Всеукраїнської академії наук, проте пропрацював на цій посаді недовго — лише півтора року.

Радянська пропаганда з багатьох учених намагалася зробити „ідеологів радянського ладу“, які були віддані Радянському Союзу і партії. А Данила Заболотного російські ЗМІ чомусь називають „руським ученим“. „Ця постать зовсім не вписувалася до „ідеологів радянського ладу“, бо занадто переймалася національними ідеями. Професор Заболотний читав лекції, відкривав з’їзди в Україні українською мовою. Він писав вірші українською мовою, а Шевченка цитував рядками і сторінками, — розповідає Галина Заболотна. — А гумор Данила Кириловича мав національний колорит, який його оточенню був дуже до вподоби. Щодо радянського ладу, то Заболотний щиро сприйняв нову еру, сподівався на поліпшення соціальних умов для українського народу, активно займався просвітництвом, написав два десятки листів до селян, де відображена вся санітарно-просвітницька робота, рекомендації людям села, як зберегти здоров’я. Особливо його турбувала доля жінок, і він рекомендував їм, як народити та вигодувати здорову дитину. Радянська влада дуже бажала б мати серед тих, хто їй служив, професора Заболотного, але боялася його. Тому вже після смерти вченого знищила його щоденник „По світах і людях“. Причиною знищення цих записів були „буржуазно-націоналістичні“ погляди Заболотного“.

Нині в селі Заболотному (колишня Чоботарка) Крижопільського району Вінницької області існує меморіальний Музей-садиба академіка Данила Заболотного. У Чоботарці Данило Кирилович народився, туди

приїжджав відпочити після виснажливих закордонних експедицій. Там і похований.

„Хоча Данило Кирилович об’їздив безліч країн світу, він вважав рідне село найкращим місцем не тільки в Україні, а й цілому світі, — розповідає доцент кафедри мікробіології та загальної імунології біологічного факультету КНУ ім. Т. Шевченка Лариса Степура. — Практично щороку Данило Заболотний навідувався до Чоботарки, щоб відчутти подих рідної природи і поспілкуватися з односельцями. Саме на Батьківщині він знаходив стимул і натхнення до роботи. А ще все життя беріг хату і сад біля неї, де насаджував дерева, привезені з численних експедицій. Також дуже любив дітей, навіть усиновлював їх. Пригадується епізод, коли Заболотний влаштував ялинку для дітей-біженців. Усі зароблені гроші вчений відразу ж віддавав нужденним, а своїм співробітникам купував квитки в театр“.

За словами Галини Заболотної, у Данила Кириловича було понад десять усиновлених дітей — усіх їх він утримував. На жаль, рідний син Данила Заболотного Петро помер ще зовсім маленьким.

„Данило Кирилович мав особливий талант полонити серця людей. Він мав численних вихованців: щомісяця посилав кошти на їх підтримку, всю свою зарплатню розсилав у Ленінград, Одесу, роздавав у Києві, якщо щось залишалось, то це відправлялось на ліки чоботарцям, — розповідає Галина Заболотна. — Щоліта вчений відвідував Чоботарку і привозив багатьох професорів у свій „маєток“. Досить обізнаний у мистецтві, Данило Кирилович захоплювався театром, літературою, знав латинську, німецьку, французьку, англійську мови. До речі, головуючи на різних міжнародних зустрічах, вів засідання і легко перекладав одразу трьома мовами. А ще він ніколи не полишав досліджень навколишньої природи. Пташині гніздечка, опудала тварин, гербарії, зроблені власноруч, ще й нині прикрашають Музей-садибу Данила Заболотного...“